

Бабаніна Вікторія Вікторівна,
провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з
проблем експертно-криміналістичного
забезпечення навчально-наукового
інституту № 2 Національної академії
внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «ЗАКОН» ЯК БАЗИСНОЇ КАТЕГОРІЇ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СПЕЦИФІКИ СПІВВІДНОШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА ЗАКОНОДАВСТВА

Поняття «закон», є базисним відносно поняття «законодавство» і тільки через призму розуміння поняття «закон» може бути вивчена як специфіка співвідношення права та законодавства в цілому, так і кримінального зокрема. Поняття «закон» має чимале розмаїття визначень та підходів до розуміння, як на філософському, так і на прикладному рівнях. При цьому, основоположним є саме розуміння поняття «право», від якого і відштовхуються всі інші (закон та законодавство). Тому, цілком логічним, буде вивчення поняття «закон» саме у контексті нормативістської концепції праворозуміння.

Зокрема, філософське розуміння закону, визначає його як верховне джерело правового регулювання вищої форми, що опирається на гармонійне поєднання всіх інших правових джерел існуючих у суспільстві [1, с. 8]. В онтологічному ракурсі - закон є однією із форм вираження права, оскільки законодавство містить правові норми. Із гносеологічної точки зору, враховуючи усвідомлення права, як багатоаспектного складного явища, яке не тільки співвідноситься з державою, але й дозволяє розкрити механізм становлення та реалізації правових відносин, закон є суттєвою, але не єдиною і не основоположною його характеристикою.

На відміну від цього, поняття «закон» розуміється як формальне закріплення права, заснованого на гуманістичних та прогресивних поглядах, із максимальною реалізацією суспільних ідей розвинутого громадянського суспільства, демократичної та правової держави [1, с. 10].

За словами Г. І. Дутки, закон пройшов довготривалий шлях свого становлення й розвитку - від його розуміння, - як певного правила поведінки людей, встановленого чиєюсь свідомою волею, до визнання закону як акта, що приймається органом законодавчої влади (або ж референдумом), регулює найважливіші суспільні відносини і має вищу юридичну силу. При цьому, сучасне розуміння закону обов'язково пов'язується із актом представницького органу державної влади або безпосередньо народу, у відповідності з чим держава наділяється повноваженнями не тільки охороняти, але й створювати право [1, с. 7, 12]. Але при цьому слід зазначити, що воля народу може реалізуватися через діяльність державних органів.

Подібно до цього визначає поняття закону також І. М. Овчаренко, який розуміє під ним нормативно-правовий акт вищого представницького органу державної влади або самого народу, який регулює найбільш важливі суспільні відносини шляхом встановлення загальнообов'язкових правил (норм), що приймається із додержанням законодавчої процедури та має вищу юридичну силу [4, с. 6-7].

На аналогічні ознаки закону вказує також О. Ф. Скакун, яка стверджує, що закон це нормативно-правовий акт представницького вищого органу державної влади (або громадянського суспільства /безпосередньо народу/), який регулює найважливіші питання суспільного життя, установлює права і обов'язки громадян, має вищу юридичну чинність і приймається з дотриманням особливої законодавчої процедури [5, с. 316].

За словами І. М. Колкаревої, закон це нормативно-правовий акт вищої юридичної сили (порівняно до інших нормативно-правових актів) і є (поряд із Конституцією) основним джерелом права. Серед ознак закону виділяються такі: спеціально уповноважений суб'єкт прийняття закону; суворий процесуальний порядок прийняття закону; закон регулює найбільш важливі та значимі суспільні відносини; закон є стабільним (сталим), за рахунок специфічної і порівняно складної процедури його прийняття; закон має вищу юридичну силу [3, с. 22].

Окрім цього, вчена звертає увагу на таку ознаку закону як його загальна обов'язковість, що на її думку є дещо відмінним від вищої юридичної сили і повинно виділятися окремо [3, с. 12-13, 15, 22]. Певною мірою з такою позицією можна погодитися, оскільки наявність вищої юридичної сили ще прямо не свідчить про загальну обов'язковість відповідного правила поведінки і дійсно закон за своєю сутністю є обов'язковим для всіх учасників суспільних відносин, незалежно від їх правового статусу, повноважень, політичного чи фінансового становища. Проте, така ознака може стосуватися не тільки закону, але й інших форм існування права. Тому, застосування цієї ознаки не може бути визначальним для самого закону. Більше того, із проаналізованих вище визначень поняття «право» (у контексті нормативістської концепції праворозуміння) випливає, що ця ознака є притаманною саме для нього.

Так само не повинні прийматися до уваги й інші ознаки закону, які не є визначальними для нього і не відмежовують його від права та інших можливих форм існування права. Утім, разом із цим, обов'язково слід звернути увагу на таку ознаку закону як його формальне визначення. Необхідність вказівки саме на цю ознаку закону пояснюється тим, що закон як форма вираження права обов'язково повинен набувати нормативного закріплення і є нормативно-правовим актом вищої юридичної сили.

Із наведених визначень випливає розуміння закону як однієї із форм (до того ж не єдиної) існування права. Очевидно, що окрім закону існують ще й інші нормативні приписи, які можуть виступати формою вираження права. До останніх, насамперед, можна віднести підзаконні нормативно-правові акти та міжнародні правові акти, які хоча і закріплюють (встановлюють) певні правила поведінки, проте є відмінними від закону за способом створення (за процедурою надання їм юридичної сили).

Саме ці ознаки і відрізняють закон від інших форм існування права. До того ж, такі ознаки забезпечують закріплення у законі найбільш важливих та ціннісних правових приписів (правил поведінки), які не можуть закріплюватися в інших нормативно-правових актах чи інших формах вираження (існування) права. Зокрема, йдеться про питання, які підлягають

виключно законодавчому регулюванню та визначенню тільки в законі. Наприклад, злочинність діяння, його кримінальна караність та інші кримінально правові наслідки визначаються тільки законом (тільки КК України). Також підстави численних правових обмежень конституційних прав та свобод людини і громадянина є предметом виключно законодавчого регулювання.

Отже, такі ознаки закону як нормативне закріплення, вища юридична сила, спеціальний порядок прийняття, в багатьох випадках обумовлюють сутність закону та коло правових приписів чи правил поведінки, які віднесені до сфери регулювання закону як однієї із форм вираження (існування) права.

Таким чином, приходимо до висновку, що обов'язковими ознаками закону є його чітке нормативне закріплення, вища юридична сила, особливості законодавчої процедури, прийняття прямо або опосередковано (через вищі представницькі органи державної влади).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грищенко А. В. Правовий закон : питання теорії та практики в Україні : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Грищенко А. В. - К., 2002. - 18 с.

2. Дутка Г. І. Закон у системі нормативно-правових актів України: автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 «Теорія та історія держави та права; історія політичних і правових учень» / Г. І. Дутка. - К., 2003. - 19 с.

3. Колкарева И. Н. Проблемы теории правового закона и правовой законности специальность : 12.00.01 «Теория и история государства и права; история правовых учений» : диссертация на соиск. ученой степени кандидата юридических наук / Колкарева Инна Николаевна. - Ростов на Дону, 2002. - 170 с.

4. Овчаренко І. М. Закони у системі джерел (форм) права та їх класифікація : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 «Теорія та історія держави та права; історія політичних і правових учень» / І. М. Овчаренко. - Х., 2004. - 16 с.

5. Скаун О. Ф. Теорія держави і права : Підручник / Скаун О. Ф. [пер. з рос.] - Харків : Консум, 2001. - 656 с.